

doğru şekliyle tesbit eden kaynaklardan biri olması bakımından özel bir değer taşır.

Büyük boy on sayfa hacminde olan risâlede önce Allah'ın birliği zât ve sıfatlar açısından ele alınır ve Allah'ın sıfatlarında herhangi bir değişikliğin söz konusu olamayacağı hususu özellikle belirtilerek sıfatla ilgili nasların tevilsiz kabul edilmesinin önemi üzerinde durulur. Nübüvvet konusunda sadece Hz. Muhammed'in peygamberliği anlatılır ve peygamberliğin sona ermiş olması hususuna ağırlık verilir. Kur'an'a, kelâm sıfatının bir tecellisi olması açısından bir yorum getirilir ve mahlûk olmadığı (bk. HALKU'l-KUR'ÂN) naklî delillerle ispat edilmeye çalışılır. Kader meselesinin çözümlenmeyen bir ilâhî sır olarak kalacağı belirtilir. Risâlede istitâat'ın fiilden önce de var olduğu kabul edilmek suretiyle konuya Ehl-i sünnet açısından orijinal bir izah getirilir. Böylece eserin, meselenin çözümünde sonraki Ehl-i sünnet kelâmcılarına rahatlatıcı bir zemin hazırlamış olduğu söylenebilir. Risâlede önemle işlenen diğer bir konu da içtimâî yapının huzur ve selâmetidir. Ashabı sevmenin mecazi anlamda da olsa din ve imandan sayıldığı, onlara kin beslemenin ise yine aynı anlamda küfür ve isyan olduğu belirtilir. Müslümanların halife ve imamlarına itaatları, günah işlemeyi emretmedikleri müddetçe, Allah'a itaat gibi farz telakkî edilir. Risâlede inanç esaslarının hemen bütün konuları, karşı görüş ve tartışmalara yer verilmeden, genellikle âyet ve hadislerle dayanan vezir cümlelerle ifade edilir. Eserin sonunda Müşebbihe, Cebriyye, Cehmiyye ve Kaderiyye gibi fırkaların görüşlerinden sakınmak gerektiğine de işaret edilir.

el-'Akîdetü't-Tahâviyye'nin Türkiye'de ve Türkiye dışında çeşitli kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası mevcut olup (bk. Brockelmann, I, 172; Sezgin, I, 441) eser Abdullah b. Muhammed b. Humeyd tarafından *Resâ'ilü's-selef* içinde neşredilmiştir (Mekke 1394/1974). Eseri, İstanbul Üniversitesi (AY, nr. 3823) ve Süleymaniye (Muhtelit, nr. 1207/13; Ayasofya, nr. 2792) kütüphanelerinde bulunan nüshalar ile Bâbertî şerhine ait (Süleymaniye Ktp., Amcazâde, nr. 1/312; Esad Efendi, nr. 2/1259; İsmâil Paşa, nr. 2/689) nüshaları karşılaştırarak Arif Aytekin tahkik ve tercüme etmiştir (*Ehl-i Sünnet İnanç Esasları: Tahâvî ve Akaid Risalesi*, İstanbul 1985).

Bütün Ehl-i sünnet âlimleri arasında haklı bir şöhrete sahip bulunan el-'Akîdetü't-Tahâviyye'nin tesbit edilebilen on iki şerhi vardır (bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1143). Çoğu Şerhu'l-'Akîdetü't-Tahâviyye adını taşıyan bu şerhlerin bir kısmının müellifi Türk asıllıdır. Bunlar arasında Necmeddin Baybars b. Yalınkılıç et-Türkî'nin *en-Nûrû'l-lâmi* ve'l-burhânü's-sâh'ı, Mahmûd b. Ahmed b. Mes'ûd el-Konevî'nin *el-Kalâ'id fi şerhi'l-'Akâ'id*'i ve Molla Kâfi Hasan el-Akhi-sârî'nin *Nûrû'l-yakîn fi usûli'd-dîn* adlı şerhleri sayılabilir. el-'Akîdetü't-Tahâviyye'ye yapılmış şerhlerden, Sirâceddin Ömer b. İshak el-Hindî (Kazan 1893), Ali b. Ebû'l-İz (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire, ts.), Abdülganî el-Meydânî (nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız v.dğr., Dimaşk 1402/1982, 2. bs.), Nâsirüddin el-Elbânî (Beyrut 1978), İbn Ebû'l-İz ed-Dimaşkî (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî — Şuayb el-Amavût, Beyrut 1408/1988) ve Ekmeleddin Bâbertî'ye (nşr. Arif Aytekin, Kuveyt 1989) ait olanlar negredilmiştir. Bu şerhler metot itibarıyla tefsirî mahiyette olup selef akidesini kendi usullerine göre ispat ve izah etmeye çalışırlar.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah b. Muhammed b. Humeyd, *Resâ'ilü's-selef*, Mekke 1394/1974; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1143; *Hediyetü'l-'arifin*, I, 790; II, 409; Brockelmann, *GAL*, I, 172; Sezgin, *GAS*, I, 441; Abdülmeccid Mahmûd, *Ebû Ca'fer et-Tahâvî*, Kahire 1975, s. 130-133; Arif Aytekin, *Ehl-i Sünnet İnanç Esasları: Tahâvî ve Akaid Risalesi*, İstanbul 1985, s. 15-16.

ARİF AYTEKİN

el-AKİDETÜ'z-ZEKİYYE

(العقيدة الزكية)

Mâtürîdî âlimlerinden Ubeydullah b. Muhammed es-Semerkandî'nin (VIII/XIV. yüzyıl) akaide dair eseri.

Tam adı el-'Akîdetü'z-zekiyye fi şerhi kelimesi lâ ilâhe illallâh Muhammedün resûlullâh'tır. Brockelmann eserin adını *Şarh Lâ ilâha illâllâh* şeklinde kaydetmiştir (bk. *GAL Suppl.*, II, 946).

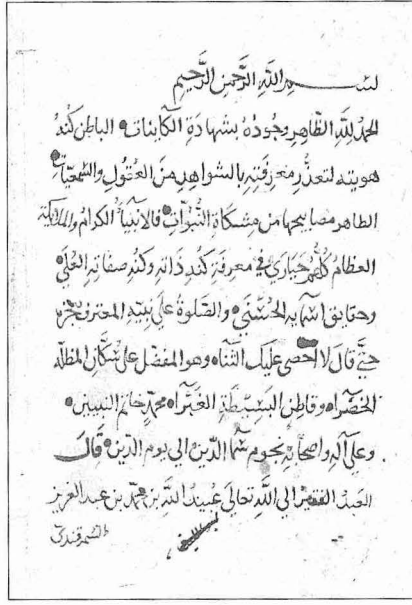
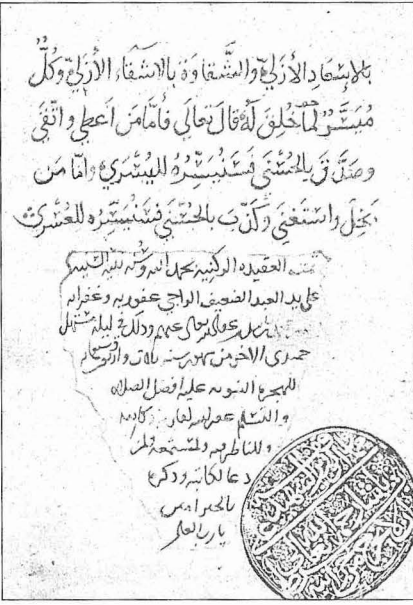
Allah'ın varlığı kâinatın şahadetiyle apaçık bilindiği halde onun mahiyetine insanın akıl erdiremeyeceğine dikkat çekmekle başlayan eser, bir giriş ve üç bölümden oluşur. Kelime-i şehâdetin tefsiri durumundaki girişte imanın tefsiri ile esasları sıralanarak kadere imanın Allah'ın sıfatlarına imana, kitaplara, pey-

gamberlere ve âhirete imanın da Hz. Muhammed'in nübüvvetine imana dahil olduğu belirtilir; böylece iman esasları iki asılda toplanmış olur. İmanın mahiyeti ve mukallidin imanı konusyla giriş tamamlanır.

İlahiyyât* konularının incelendiği birinci bölüm elli altı fasıldan meydana gelmiştir. Genellikle kısa olan bu fasıllarda âlemin sonlu oluşu (tenâhî-i âlem), âlemin Allah'ın varlığına ait deliller taşıdığına ve ilâhî sıfatların tecelligâhı olduğuna iman etmenin farziyeti, imkân prensibine dayanan isbât-ı vâcib delili, Allah'ı yaratıklara benzetmenin imkânsızlığı, Müşebbihe, Hulûliyye ve mutasavvife'nin görüşlerinin reddi, selbî ve sübûtî sıfatlar, haberî sıfatların tevîli, vücûd-zât ve zât-sıfat ilişkisi, âlemin yaratılış gayesi, hikmet sıfatı, Allah'a zulüm isnadının reddi, teklîf-i mâlâ yutâk, kulların fiillerinin yaratılışı, hayvanların fiilleri, Allah'ın sıfatları arasındaki uyum, sıfatların sonsuzluğu, Allah'ın görüldüğü (rû'yetullah*) hem dünya hem de âhirette mümkün olduğu, zât-ı ilâhînin mahiyetini bilmenin imkânsızlığı, şekâvet* ve saâdet*'in kadere bağlı olduğu ve diğer ilâhiyyât konuları aklî ve naklî delillerle açıklanır.

Nübüvvât* konularının yer aldığı ikinci bölüm yirmi iki fasla ayrılmıştır. Bu bölümde nübüvvetin aklen mümkün oluşu ve ispatı, peygamberlikle ilgili diğer konularla nebîliğin ölümden sonra devam etmesi, nebînin ictihadı, Hz. Muhammed'in nübüvveti, nebî-velî mukayyesesi gibi konulara yer verilir. Müellif burada peygamberler arasında derece farkı bulunmadığını, peygamberlerin vasıflarından olan ismet*'in velîlikte söz konusu olmadığını belirtir. Hilâfete dair meseleler de bu bölümde incelenir.

Sem'îyyât* konularına ayrılan ve elli üç fasıldan oluşan üçüncü bölümde meleklerle ve kitaplara iman, iman mahiyeti ve rükünleri, hüsün-kubuh, mârifet-iman münasebeti, günahların sevaplar üzerindeki etkisi, büyük günah (kebîre*), tekfir, kabir ziyareti, tövbenin şartları, katilin kısıstan önceki tövbesi, kebirden tövbe etmenin küçük günaha (sagîre*) tesiri, dinî ilimler öğrenmenin farz oluşu, gaybı sadece Allah'ın bileceği, şeytan ve cinlerin varlığı, sihir ve nazarın tesiri, halâ* nazariyesi, cennet ve orada görevli bulunanların şu anda mevcut olduğu ve ölümsüzlüğü, kabir azabı ve nimeti, kıyametin vukuu ve diğer âhiret halleri anlatılır.

el-*'Akıdetü'z-zekiyye*'nin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1691, vr. 1^b ve 59^b)

el-*'Akıdetü'z-zekiyye* Mâtürîdiyye mezhebinin müteahhir devirdeki kaynaklarından biri olup her akaid kitabında bulunmayan bazı meselelere temas etmesi ve çeşitli konulardaki Mâtürîdiyye'ye ait görüşleri nakletmesi bakımından önemlidir. Ebû Hanîfe, İmam Mâtürîdî, Ebû'l-Leys es-Semerkindî, Ebû'l-Muîn en-Nesefî'den nakillerin de yer aldığı eserde Müşebbihe, Hanbeliyye, Mu'tezile, Eş'ariyye, Haşviyye ve Münecime gibi belli başlı mezhep ve akımların görüşleri, ayrıca zındıkların, mutasavvıf ve filozofların fikirleri akli ve nakli delillerle çürütülmeye çalışılır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde küçük boy altmış varak olan bir yazma nüshası vardır (Şehid Ali Paşa, nr. 1691).

BİBLİYOGRAFYA :

Ubeydullah es-Semerkindî, el-*'Akıdetü'z-zekiyye*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1691; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 946.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

ÂKİF PAŞA

(1787-1845)

Türk devlet adamı, şair ve münşi.

Ayıntâbîzâde Kadı Mehmed Efendi'nin oğludur. Yozgat'ta doğdu. Tahsilini özel hocaların yanında tamamladı. Bir süre Yozgat âyanı Cebbârzâde Süleyman

Bey'in divan kâtipliğini yaptı; onun ölümü üzerine İstanbul'a gelerek amcası Reisülküttâb Mustafa Mazhar Efendi'nin yardımıyla Divân-ı Hümâyûn Kalemî'ne girdi (1814). Hizmeti takdir edildi ve altı ay içinde Âmedî Odası'na geçti. 1825'te âmedci*, iki yıl sonra beylikci*, 1832'de ise reisülküttâb oldu. Bu dairenin adı Umûr-ı Hâriciye Nezâreti'ne çevrilince, o da "efendi" unvanı ve vezirlik rütbesi ile ilk hariciye nazırı oldu (1835). Kadıköy'ünde avlanırken kaza ile bir Türk çocuğunu yaralayan *Morning Herald*'ın İstanbul muhabiri W. Churchill'i hapsetirmesi üzerine, olaya İngiliz sefaretinin müdahalesi sonucu, hastalığı bahane edilerek azledildi (1836). Bir yıl kadar sonra, rakibi Pertev Paşa Mülkiye nazırlığından azledilince onun yerine aynı göreve getirildi. Nezâretin adını "âdâb-ı ubûdiyyete münâfî" bularak dahiliyeye çevirtti. Bu görevde de ancak altı ay kalabildi; rakibi Pertev Paşa'nın adamlarından Mehmed Raûf Paşa sadrazam olunca tekrar azledildi. 1839'da Abdülmecid'in tahta çıkışından sonra Kocaali mutasarrıflığına tayin edildi; ek olarak Bursa, Bolu, Eskipazar ve Balıkesir sancakları da idaresine verildi. Halkın şikâyeti ileri sürülerek, rütbeleri alınmak suretiyle üçüncü defa azledildi ve Edirne'ye sürüldü (1840). İstanbul'dan giden bir heyet tarafından muhakeme edildikten sonra iki yıl sürgün cezasına çarp-

tırıldı. Cezasını tamamlayınca Bursa'da oturmasına izin verildi. Şehzade Abdülhamid'in doğumu münasebetiyle Sultan Abdülmecid'e sunduğu bir tarih manzumesi sayesinde affedilerek İstanbul'a döndü (1842). İki yıl sonra hacca gitti, dönüşünde İskenderiye'den gemiye bineceği sırada hastalanarak öldü. Cenazesi orada Dânyâl peygamberin türbesi yakınlarına defnedildi.

Çağdaşlarınca başarılı bir siyaset adamı olarak kabul edilen Âkif Paşa önce Edirne'de, daha sonra Bursa'da iki yıldan fazla devam eden sürgün sırasında çok ıstırap çekmiş, yakınlarına gönderdiği mektuplarda sık sık yalnızlıktan şikâyet etmiş ve bilhassa Bursa'da iken ölmeyi bile isteyecek kadar büyük bir bedbinliğe düşmüştür. Devrinde kindar, kavgacı, huysuz, bedbin ve ikbalperest olarak tanınan Âkif Paşa, bilhassa "Adem Kasidesi" adlı şiiriyle çoğu çağdaşları olan yerli ve yabancı yazarlar (Nâmık Kemal, Ebüzziyâ Tevfik, Şemseddin Sâmî, Muallim Nâci, Abdurrahman Şeref, Gibb, A. Alric) tarafından yeni edebiyat akımının kurucularından biri olarak görülmüşse de, daha yakın devir edebiyat tarihçileri ve tenkitçiler (Rıza Tevfik, Süleyman Nazif, Fuat Köprülü, İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Ağâh Sırrı Levend, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Mehmet Kaplan) onu tamamen eski tarz dil ve düşüncenin içinde görmüşlerdir. Bununla beraber, Türk edebiyatı tarihinde Batı medeniyeti karşısında Osmanlı aydınının içine düştüğü ferdi ve sosyal bunalımı anlattığı "Adem Kasidesi"nin eski şiirimizde benzerini kolay bulamayacağımız derin bedbinliği, şüpheleri ve cevapsız kalan sorularıyla Ziyâ Paşa'ya, Abdülhak Hâmid'e, hatta Mehmed Âkîf'e tesir etmiş olacağı düşünülmelidir. Tanzimat'tan sonraki yıllarda da yaşamış olmakla beraber zihniyet bakımından eskiyi devam ettiren Âkif Paşa'nın eserinde, içinde yaşanılan

Âkif Paşa